

O EMPIRIJSKOJ I NORMATIVNOJ POLITIČKOJ TEORIJI

I

Kad istraživač prirode otkrije neki zakon, on se ne nalazi pred dilemama kao istraživač društva. Fizičar, primjerice, otkrivši putanju elektrona oko jezgre nekog elementa neće dvojiti, trebaju li elektroni tako putovati ili ne, je li to dobro ili nije, i slično. Njega ne muči pitanje *kako treba*, on se u potpunosti zadovoljava s odgovorom na pitanje *kako jest*. Pa čak ako mu se nametne pitanje *kako treba*, recimo, kako treba izgledati struktura atoma aluminijska, u davanju odgovora pomoći će mu empirijska spoznaja. Dakle, struktura atoma aluminijska *treba biti* onakva kako smo utvrdili da jeste, *kakva jeste*.

Međutim, kad istraživač društva dođe do empirijske spoznaje, recimo utvrdi kako djeluje samoupravljanje, on se može upitati pored toga, jesu li podaci koje je dobio dobri ili loši ili, treba li samoupravljanje tako djelovati ili ne. Istraživač društva obično ne ostaje na rezultatima koje je dobio. On dobivene rezultate pokušava objasniti dajući im značenje. U objašnjenju empirijskih podataka moguće je ići različitim putovima. Tako, primjerice, moguće je poći od ciljeva. Ako je cilj samoupravljanja sudjelovanje svih u donošenju odluka, onda empirijski podaci koji govore kako tek mali broj donosi odluke, znače da samoupravljanje ne djeluje dobro s obzirom na postavljene ciljeve. Dalje, empirijske podatke moguće je objasniti u odnosu na neku teoriju. Recimo, u spomenutom primjeru da teorija ističe kako je samoupravljanje dugotrajni put za čije je uvođenje potrebno osigurati veći broj preduvjeta, onda se empirijski podatak koji govori o slabijem sudjelovanju može objasniti i kao relativno dobar.

Objašnjenje empirijskih podataka moguće je i pomoću uspoređivanja. Uspoređivati se mogu podaci iz različitih povjesnih razdoblja (historijsko-komparativna metoda), podaci iz različitih društvenih sustava, a moguće je vršiti i usporedbu podataka koji su dobiveni u istom društvu.

Obično se smatra da je otkrivanje uzroka nekoj pojavi pravo znanstveno objašnjenje. Međutim gotovo se nikada ne ostaje na jednom objašnjenju društvenih pojava. Na primjer, ako smo istinito utvrdili da samoupravljanje slabo

djeluje, to predstavlja dobre empirijske podatke, ali ne i realnost s kojom možemo biti zadovoljni. Empirijska teorija mora biti zasnovana na realnosti. Ona je dobra ako postoji podudarnost između objektivne stvarnosti i njene pojmovne interpretacije. Vrednovanje stanja do kojeg smo došli empirijskim istraživanjem vrši se na osnovu normativne teorije. Stanje koje smo, dakle utvrdili je to bolje što se više podudara s ciljevima koje smo postavili. Zbog toga je besmisleno vrednovanje stanja do kojih smo došli empirijskim istraživanjem prije nego znamo za vrijednost samog istraživanja.

II

Empirijske podatke možemo ocjenjivati sa stajališta valjanosti, objektivnosti, pouzdanosti i preciznosti. Podaci udovoljavaju kriteriju valjanosti ako se odnose na pojavu koju smo željeli mjeriti. Podaci su pouzdani ako prilikom većeg broja mjerenja iste pojave dobivamo što sličnije rezultate. A kada različiti istraživači mjereći istu pojavu dobivaju slične rezultate, podaci su objektivni. Na kraju, udovoljiti zahtjevu preciznosti znači biti u stanju registrirati i manje razlike u veličini pojave koju mjerimo. Na žalost, navedenim zahtjevima je veoma teško udovoljiti, osobito u istraživanju društvenih pojava. A ako im se u određenom stupnju ne udovolji, upotrebljivost podataka u znanstvene svrhe dolazi u pitanje.

Međutim, podaci koji su neupotrebljivi u znanstvenom pogledu često se koriste u ideološke svrhe. Tako se proizvoljno daju »ocjene« realnosti na osnovu »podataka« koji uopće nisu zasnovani na realnosti, osobito je to slučaj kad je riječ o političkim pojavama.

Zato se empirijska politička teorija mora odnositi na političku realnost i mora biti zasnovana na valjanim, pouzdanim, objektivnim i preciznim¹ podacima o toj realnosti. Međutim, pravi se greška kad se na osnovi empirijskih podataka pokušavaju objasniti i ciljevi. Primjerice, rezultate koji govore o slabom djelovanju samoupravljanja neki »objašnjavaju« govoreći da samoupravljanje nije dobro, nije moguće, ili da je iluzoran cilj. To je očito metodološki neprimjereno vrednovanje normativne teorije, a za vrednovanje se koriste empirijski podaci. Da to u ovom slučaju nije moguće vidljivo je iz razlike između »biti« i »trebati«.²

Što nam, dakle, mogu kazati podaci o djelovanju samoupravljanja? Prije svega govore nam kakvo ono u realnosti jest. Što na osnovi poznavanja onog *što jest* možemo zaključiti? Na osnovi poznavanja onog *što jest* možemo zaključiti u usporedbi s normativnom teorijom koliko je *ostvareno* onoga *što želimo*, a ništa se ne govori o vrijednosti onoga što želimo. Nije isto ono što jest i ono što bi trebalo biti, a isto tako ono što jest ne mora baš ništa kazivati o vrijednosti onoga što bi trebalo biti.

Empirijska teorija je, prema tome, jedno, a normativna teorija je drugo. — Empirijska teorija se zasniva na fakticitetu, a normativna na ciljevima i že-

¹ Treba istaći da je u društvenim znanostima potrebna znatno manja preciznost nego u prirodnim znanostima.

² A. Brecht kaže: »U logici postoji, kako se to ponekad kaže, nepremostivi jaz između biti i trebati.« Vidi: A. Brecht: Teorija znanstvenog vrednosnog relativizma, u knjizi: Pavle Novosel: Politička znanost — metode, Naprijed, Zagreb, 1971. strana 504.

ljama ljudi. Znanstvene radnike na području društvenih, osobito političkih znanosti karakterizira opredjeljenje za jednu ili za drugu teoriju. Oni koji stoje na stajalištu da znanost prije svega treba biti zasnovana na sigurnim i provjerljivim podacima, opredijelili su se za empirijsku znanost o politici, a oni koji smatraju da se znanost treba prvenstveno baviti relevantnim pitanjima čovjekove egzistencije opredijelili su se za normativnu političku znanost. Opredjeljenje za jedno istovremeno je značilo neslaganje s drugim, pa neminovno dolazi do sukoba u kojem jedni druge negiraju.³

Empirijskoj se teoriji predbacuje da se zadržava na površini stvari, da ne ide dalje od opisa pojava na perceptivnoj razini, da se bavi samo opisivanjem postojećeg, pa bez obzira na egzaktnost takvih opisa ne znamo kamo društvo treba usmjeriti. Normativističkoj se političkoj znanosti prigovara da se zadovoljava nečim što ne može biti znanost, jer spoznaja o pravim vrednotama nije moguća. Moguće je da vrednote ocjenjujemo jedino relativno, u usporedbi s nekim ciljevima, a ciljeve nije moguće znanstveno utvrditi.

III

Budući da se znanost o politici ne zanima samo za to kakve pojave jesu, već i kako se one mogu izmijeniti u pravcu određenih želja, postaje sve očitim da znanost o politici nije moguća bez empirijske i normativne političke teorije, jer na znanosti zasnovana politika — kaže Northrop — zalaže se za realizaciju onoliko ideala koliko dopuštaju moguće promjene u činjenicama.⁴

Međutim, to što se činjenice mogu mijenjati u smjeru neke normativne teorije govori o *ostvarljivosti*, a ne i o ispravnosti te teorije. Primjerice, Hitler je okupacijom Jugoslavije ostvario svoj cilj, ali to ništa ne govori o ispravnosti njegova cilja.

Ispravnost normativne teorije neki pokušavaju odrediti subjektivnim kriterijem pa kažu: u pravu je svatko tko je za ciljeve koje zastupa spreman i život dati. Teško se može vjerovati da Hitler nije bio čvrsto uvjeren u vrijednost svojih ciljeva. Njegova neiskrenost — kaže Northrop — najmanji je od njegovih poroka. Njegova pogreška je što je svoje uvjerenje proglasio mjerilom »pravilne normativne teorije u ličnom i društvenom ponašanju«.⁵

Neki pak smatraju da je pravilnost normativne teorije moguće utvrditi na temelju nekih općih vrijednosti kao što su »bolje je biti zdrav nego bolestan« ili »bolje je biti živ nego mrtav«. Tako sve ono što ide u prilog zdravlju i životu je dobro a što škodi zdravlju i životu je loše. Relativisti opovrgavaju postojanje općih vrijednosti, jer kada bi spomenute vrijednosti bile opće »armije se ne bi mogle pokrenuti, a mučenici za religiozne i političke vrednosti nikad ne bi umrli.«⁶

³ O tome opširnije govori Novosel u uvodnoj studiji iste knjige od 419. do 435. stranice.

⁴ F. S. C. Northrop: Logika prirodnih i društvenih nauka, Obod, Cetinje, 1968. strana 259.

⁵ Isto strana 277. Kriterij koji smo mi nazvali subjektivnim Northrop naziva introspektivskim.

⁶ Viljem Gud — Pol Het: Metodji socijalnog istraživanja, Beograd, 1966. strana 29. To što se armije mogu pokrenuti i sukobiti među sobom govori o relativizmu vrijednosti između armija, ali ne i o relativizmu unutar jedne armije. Svaka grupa ima vrijednosti na kojima je zasnovana, pa te vrijednosti za grupu ne mogu biti relativne.

Usvajmo li vrednosni relativizam u potpunosti, politolog ne može biti ništa drugo nego servis vlasti. On bi joj služio otkrivajući kakve stvari jesu i u kojoj mjeri se mogu mijenjati u smjeru postavljenih ciljeva. A kako ciljeve nije moguće znanstveno utvrditi, znanstveni rezultati bi se objašnjavali ciljevima koje je postavila vladajuća ideologija. Na taj bi način politolog kao znanstveni radnik obavezno potpomagao politiku koju vlast želi, a tek kao građanin, ako mu to politika dozvoljava mogao bi se boriti za neke druge ciljeve. Prema tome, bez obzira na vladajuću ideologiju politolog bi profesionalno obavezno bio režimija ili kako to neki lijepo kažu, tehničar moći. Ako znanost ne može dati podatke o vrijednosti ciljeva onda znanost o politici može pridonijeti humanizaciji politike.

Ipak ima ih koji baveći se politologijom misle da mogu doprinijeti humanizaciji politike. Takvi misle da je vrijednost normativne teorije moguće znanstveno utvrditi. Vidjeli smo da to nije moguće ni na temelju podataka o onome što jest, ni na temelju subjektivnog kriterija, a niti na osnovi ostvarljivosti normativne teorije.

IV

Northrop smatra da je svaka normativna društvena teorija zasnovana na određenom shvaćanju iskustvenih činjenica, pa je verifikacija normativne teorije moguća posredno, provjeravanjem točnosti činjeničnih pretpostavki na kojima je zasnovana.⁷ Time on pokazuje stanovitu vezu između »biti« i »trebati«.

Milić misli da je pri ocjeni vrednosnog sistema potrebno raspolagati podacima o produktivnosti rada, ukupnom dohotku, dužini života i strukturi bolesti, obrazovanju, umjetničkom i filozofskom stvaralaštvu, znanstvenoistraživačkoj djelatnosti, društvenim odnosima, vertikalnoj društvenoj pokretljivosti, prinudnim mjerama, društvenoj patologiji i subjektivnom zadovoljstvu pojedinca.⁸ Milić ne zaobilazi teškoće koje se pri vrednovanju mogu pojaviti, pa kaže (1) da je sam izbor podataka vrednosnog karaktera, (2) ne postoji zajednički nazivnik koji bi spomenute podatke mogao učiniti usporedivim. Ali i taj se prigovor, smatra on, može izbjeći proučavanjem većeg broja vrednosnih sistema kako bismo došli do zaključaka: (1) što može postati ljudskom potrebom ili težnjom i na koji način su ih kulture nastojale zadovoljiti; (2) javljaju li se neke prioritete; (3) kakve se sve ljestvice vrijednosti javljaju u osnovi svih kultura i kakve su njihove posljedice.⁹

Prema tome, zaključuje Milić, sociologija treba pomoći u izgrađivanju društvenih uvjeta u kojima će postojati, u određenim povjesnim uvjetima, najpovoljnije mogućnosti za razvoj svih pozitivnih (potcrtao M. Vujević) potencijalnih sposobnosti i zadovoljenja životnih potreba pojedinaca.¹⁰ U ovom zaključku potcrtao je riječ »pozitivnih«, jer nas ona potiče na daljnje razmišljanje, naime time je implicite rečeno da čovjek ima i negativne potencijalne sposobnosti, pa nas to ponovo stavlja pred pitanja koja smo imali

⁷ Northrop isto strana 332.

⁸ Vojin Milić: Sociološki metod, Nolit, Beograd, 1965, strana 271.

⁹ Isto strana 273.

¹⁰ Isto strana 274.

na početku, jer se i dalje nalazimo pred problemom kako odrediti što je pozitivno, a što negativno i, u usporedbi sa čim.

Ako, međutim, na ta pitanja ne možemo dati odgovor politologija bi bila nastojanje da se sa što više racionalnosti ostvare iracionalni ciljevi.¹¹ Je li sudbina politologa zaista takva? Može li politolog profesionalno biti u opoziciji prema vladajućoj ideologiji ili on to može biti jedino kao građanin?

Rekli smo da se vrijednost empirijske teorije određuje na temelju podudarnosti objektivne stvarnosti i njene pojmovne interpretacije. Ako se naša pojmovna interpretacija podudara s objektivnom stvarnošću onda je ona istinita. Normativna teorija govori o ljudskim željama i ciljevima. Prema tome, i ona se može ocjenjivati na temelju podudarnosti ciljeva i želja iskazanih u normativnoj teoriji i stvarnih ciljeva i želja ljudi na koje se određena normativna teorija odnosi. Ako normativna teorija stvarno odražava želje i ciljeve ljudi onda je ona dobra, istinska.¹²

Budući da normativna teorija govori o ciljevima ljudskog društva ona treba biti utemeljena na istinskim ljudskim potrebama i željama. Ona je, dakle, pravilnija što je više utemeljena na pravim ljudskim potrebama i željama. Prema tome, preduvjet za izgradnju prave normativne političke teorije jest istinita znanstvena spoznaja o čovjeku kao društveno-političkom biću, jer je moguće utvrditi što čovjeku odgovara, jedino kad znamo, što čovjek jest.

V

ČOVJEK KAO DRUSTVENO-POLITICKO BIĆE

Iako smo svjesni svih teškoća pred koje nas stavlja ovo pitanje, ipak ćemo pokušati nešto reći o čovjeku kao društveno-političkom biću. Ovom prilikom nije nam namjera u tome biti sustavan i potpun, koliko želimo istaći neka obilježja čovjeka koja ga razlikuju od drugih živih bića, a o kojima se mora voditi računa u traženju prave normativne političke teorije.

Poznato je da je čovjek u usporedbi sa životinjama relativno slabo biološki opremljen. Dok životinja odmah po rođenju uspješno djeluje, novorođenče čovjeka mora učiti služiti se svojim instinktivnim reakcijama.¹³ Bolja biološka opremljenost, životinjama ograničava slobodu u izboru reakcije. Čovjek ima veću slobodu pri izboru reakcije upravo zbog toga što mu ponašanje nije do te mjere određeno nasljeđem. Do tog je došlo jer »na izvjesnom stupnju ljudske evolucije — kaže Fromm — dogodio se jedinstven prekid, kada u procesu evolucije akcija prestane da bude u osnovi određena instinktom; kada prilagođavanje prirodi gubi svoj prisilni karakter; kada akcija nije određena nasljedno određenim mehanizmom... rađa se čovjek.«¹⁴

¹¹ Isto strana 276. Milić to kaže za sociologiju.

¹² Mihailo Marković, primjerice govori da »pojam istine obuhvata u stvari dva vrednosna atributa: *istinski* i *istinit*. Prvi imaju u vidu etičari, estetičari, političari, pravnici itd. kad govore o istinski moralnom, umjetničkom, progresivnom ili pravednom ljudskom delu. Tu je reč o istini kao načinu ljudskog *bivstvovanja*... U tom smislu možemo govoriti o *istinskoj ljudskoj egzistenciji* kao onoj egzistenciji koja *adekvatno odgovara načinu* na koji po našem shvatanju čovek treba da *bivstvuje*«. O tome vidi: Mihailo Marković: Osnovi dijalektičko-humanističke teorije istine, Praxis broj 2, 1965. strana 180.

¹³ Đžon Đjui: Vaspitanje i demokratija, Obod, Cetinje, strana 35.

¹⁴ Erih From: Zdravo društvo, Rad, Beograd, 1963. strana 46.

Unatoč lošoj biološkoj opremljenosti čovjek se, ako živi u društvenoj sredini, najbolje snalazi prilagođavajući se ili mijenjajući sredinu u kojoj se nalazi. Ako, međutim čovjek odraste izvan društvene sredine, on će postati jedno od najnesposobnijih bića, ako se uopće održi na životu. »Čak i kod divljih plemena — kaže Dewey — dostignuća su odraslih daleko iznad onog što bi njihov podmladak mogao da postigne kada bi ga prepustili samom sebi.«¹⁵ Prema tome, ono što čovjeku nije dala priroda daje mu društvena sredina. Međutim, čovjek ipak nasljeđuje od prirode mogućnost da se razvija u društvenoj sredini.¹⁶ Tako uz biološki nasljeđene oblike ponašanja, primajući iskustva socijalne sredine, čovjek »nasljeđuje« društvenim kontaktom. Čak neke biološki nasljedne funkcije neće se razviti ako u odgovarajuće vrijeme ne dođe do socijalnog kontakta. Prema tome, naše biološko nasljeđe, ne samo da omogućuje socijalizaciju, već je ono i zahtijeva.¹⁷

Fromm smatra da je čovjekova biološka slabost uvjet ljudske kulture,¹⁸ i u vezi s tim kaže: »Ljudska evolucija je rezultat kulturnog razvitka, a ne organske promjene. Ako dijete najprimitivnije kulture stavimo u najrazvijeniju kulturu, ono će se razviti kao i sva djeca u toj kulturi, jer jedini faktor koji određuje njegov razvitak jest kulturni faktor.«¹⁹ U vezi s tim on nastavlja »kao što je prvi živi organizam bio skok iz fizike i kemije u biologiju, tako je očovječanjem primata izvršen skok iz biologije u kulturu, a evolucija je prešla u novu kvalitativnu fazu... S čovjekom počinje kulturna evolucija...«²⁰

Čovjek se rađa kao nesamostalno biće, koje se tek učeći razvija i osamostaljuje. Čovjekova sredina se brzo mijenja, pa se čovjek primajući iskustva društvene sredine bolje snalazi u konkretnim uvjetima nego životinje koje nasljeđuju i najbolje specificirane oblike ponašanja. Životinje pokazuju savršenu prilagodbu u onim reakcijama koje se nisu trebale mijenjati u mnogo generacija. Izmijeni li se međutim, situacija, reakcije životinja ostaju iste. Da bi se reakcije životinja izmijenile, treba da prođe vrlo mnogo generacija i da iskustvo vrste dobije svoju biološku osnovu. To za životinje može biti tako kobno da pri promjenama u životnoj sredini potpuno nestaju pojedine životinjske vrste. Kod čovjeka je situacija drukčija. On se u izmijenjenim uvjetima lakše snalazi zahvaljujući iskustvu do kojeg dolazi sam ili koje prima od socijalne sredine u kojoj živi.

Prema tome, čovjekova sposobnost prilagodbe ima tri razine:

- a) biološku
- b) društvenu
- c) individualnu razinu

Po biološkoj prilagodbi okolini čovjek se ne razlikuje mnogo od životinja. To je zapravo prilagodba vrste za koju je potrebno podosta vremena. Po nekim proračunima čovjeku je trebalo 400.000 generacija da bi se zbila transformacija izumrlog čovjekova pretka u čovjeka.²¹ Kako je proces biološke prilagodbe spor, najbolje pokazuju podaci po kojima životinje nisu »napre-

¹⁵ Džon Džui isto strana 6.

¹⁶ O tome govore eksperimenti obitelji Kellog koji su zajedno odgajali majmunovo mladunče i dijete. U prvo vrijeme majmunovo mladunče je brže napredovalo, ali nakon stanovitog vremena dijete se počinje sve brže razvijati i prestiže majmuna koji se mnogo prije prestaje razvijati. O tome vidi: Dr. Nikola Rot: Psihologija ličnosti, Beograd, 1963. strana 145.

¹⁷ Frederick Elkin: The Child and Society, Random House, New York, 1966. strana 11.

¹⁸ Erik From: Bekstvo od slobode, Nolit, Beograd, 1964. strana 47.

¹⁹ Erik From: Zdravo društvo, strana 87.

²⁰ Enciklopedija Leksikografskog zavoda broj 1, strana 710.

²¹ Isto strana 708.

dovale posljednjih 20 milijuna godina, a insekti čak posljednjih 30 milijuna godina.«²² Prema tome, za biološku razinu prilagodbe može se reći da je veoma malo plastična.

Društvena razina prilagodbe karakteristična je samo za čovjeka. Ona se očituje u mogućnosti različitih čovjekovih grupa da stječu iskustva o prirodnoj i društvenoj okolini i da ta iskustva prenose na mladi naraštaj. Primajući iskustva društvene sredine, mladi naraštaj ima mogućnost brže i adekvatnije prilagodbe sredini u kojoj je počeo živjeti. Prenošnje iskustva omogućuje da se život grupe nastavlja iako svaka jedinka koja je nosilac iskustva u grupi s vremenom nestaje.²³ Ova razina prilagodbe je mnogo plastičnija od biološke iako se u nekim slučajevima stečena iskustva (navike) »teško mijenjaju baš zato što su to automatizirane reakcije, tj. izvode se bez znatnijeg sudjelovanja svijesti.«²⁴ Moguće je što se navika tiče da se situacija promijeni a da način reagiranja ostane isti.

Individualna razina prilagodbe očituje se u plastičnosti čovjeka kao pojedinca. Sve čovjekove reakcije, kako znamo, nisu određene nasljeđem, a niti grupnim iskustvom koje se prenosi na mladi naraštaj. Čovjek ima sposobnost, veću od drugih živih bića, da sam stječe nova iskustva i da se na osnovi njih ponaša. Individualno iskustvo, može postati grupno i tako dobiva mogućnost da se prenosi na sve članove grupe. I životinje imaju individualno iskustvo. Međutim, one se razlikuju od čovjeka što teže i u manjoj mjeri stječu iskustva i, što je najvažnije, individualno se iskustvo u životinja ne prenosi na mladunčad, pa nestankom jedinke nestaje i iskustva.

Kako život grupe ne nestaje, moguća je kumulacija individualnih iskustava. To je osnova razvoja ljudskih grupa, a time i čovjeka kao pojedinca, jer čovjek je dijete svoje sredine. U društvenoj sredini čovjek prima iskustva odraslih, koja oblikuju njegovo ponašanje. Stečeni oblici ponašanja, kako smo već kazali, lakše se mogu mijenjati od nasljeđenih, ali oni nisu tako plastični kako se obično misli. Smatra se, naime, ako je čovjek racionalno biće treba da se u skladu s tim i ponaša. No unatoč tome on često iracionalno reagira, jer relativno teško mijenja već stečene oblike ponašanja. Zbog toga se nerijetko događa da u novoj situaciji čovjek reagira na stari način. Čak mnoge navike iz djetinjstva čovjek zadržava cijeli život, tako da se ne kaže bez razloga da je dijete otac čovjeka.²⁵

Tako postoji određeni ciklus. Odrasli stječu i prenose iskustva na mlade. Mladi usvajajući ta iskustva postaju odrasli. Ta su iskustva relativno stalna, pa ako se situacija ne izmijene posve dobro služe. Zato u stabilnim društvima ljudi izgledaju racionalniji, jer stečeni mehanizmi ponašanja odgovaraju situaciji koja se nije izmijenila. Nasuprot tome u društvu koje se brzo mijenja jednom stečeno ponašanje često postaje neadekvatno novoj situaciji. Međutim, pored individualnih navika postoje navike grupe (običaji) koji se još teže mijenjaju.

Prema tome, biološka prilagodba je prilagodba vrste. Ona, dakle, važi za svakog čovjeka. Grupna prilagodba, međutim, važi samo za ljude koji žive u

²² Isto strana 710.

²³ Džon Džui isto strana 6.

²⁴ Enciklopedijski rječnik pedagogije, Matica hrvatska, Zagreb, 1963. strana 542.

²⁵ Dr. Nikola Rot: Psihologija ličnosti, strana 146.

određenoj grupi. Pravila ponašanja koja su usvojena u jednoj grupi mogu biti potpuno neprihvatljiva za drugu grupu. Tako isto i stečeni oblik ponašanja jednog pojedinca može biti neprihvatljiv drugom pojedincu u istoj grupi. Što se, dakle, približavamo većoj plastičnosti to je njen značaj za vrstu manji. Tako korisno ponašanje u jednoj grupi ne mora biti poželjno u drugoj grupi i za drugu grupu. Štaviše, čest je slučaj da je ponašanje jedne grupe protivno ponašanju druge grupe i egzistencijalno ugrožava drugu grupu i nje-ne članove, iako članovi i jedne i druge grupe pripadaju istoj vrsti. Izgleda da (čovjek) nema zaštitni instinkt vrste, pa sukobi između ljudskih grupa dosežu uništavajuće razmjere vrste, daleko veće od drugih živih bića. Čini se da niti jedno živo biće, a možda čak i sva zajedno, nisu ugrožavala čovjeka kao on sam sebe.

Pa i pored svega, ukratko, možemo reći da je čovjek slobodno, razumsko i društveno biće. Slobodno u smislu nasljedne nedeterminiranosti njegovog ponašanja; razumsko, jer se ističe intelektualnom superiornošću koja dolazi do izražaja u sposobnosti snalaženja u novim situacijama (inteligenciji) i u sposobnosti učenja; društveno je biće u smislu društvenih osobina koje nasljeđuje, a i u smislu oblikovanja njegovog bića u društvu, jer čovjek bez društva ne može se ni razviti u čovjeka u onom smislu kakvog ga znamo, pa čak bez društva i biološka egzistencija dolazi u pitanje.

Čovjekovo društveno ponašanje, kako rekosmo, nije regulirano instinktom, pa čovjek da bi mogao živjeti u društvu političkim sredstvima regulira ponašanje pojedinaca i grupa. Tako donosi zakone prema kojima se ljudi trebaju ravnati, vrši propagandu kako bi usmjerio ponašanje drugih ljudi, oformljuje policiju i vojsku, gradi zatvore i utvrde, naoružava se do neslućenih razmjera, pa čak cjelokupni ljudski i materijalni potencijal podvrgava političkim ciljevima. Zakone su uvijek donosili jači tako da su zakoni kao i sva ostala sredstva služili njima. Prema tome, sloboda jednih prijetila je slobodi drugih. Ljudi kojima je politički ugrožena sloboda postaju još ograničeniji nego što bi bili da im je društveno ponašanje regulirano instinktom, jer politika je štitila samo one koji imaju moć dok instinkt ima zaštitnu funkciju za cijelu vrstu. Slobodu, dakle, imaju samo oni koji imaju moć, ali i njihova sloboda je ugrožena od onih koji je nemaju.

VI

Da bi čovjek mogao živjeti u društvu, a da time ne izgubi svoju slobodu treba »naći jedan oblik udruživanja, koji bi branio i štitio svom zajedničkom snagom ličnost i dobra svakog člana društva i kroz koji bi svatko udružen sa svima ipak slušao samog sebe i tako ostao isto tako slobodan kao i pre«.²⁶ Rousseau smatra da je to moguće postići društvenim ugovorom. »Ono što čovek gubi društvenim ugovorom — smatra Rousseau — to su njegova prirodna sloboda i neograničeno pravo na sve što ga mami i što može do postigne, a ono što dobija to su građanska sloboda i svojina nad svim što je u

²⁶ Z. Z. Ruso: O društvenom ugovoru, u knjizi: Teorije o društvu, Vuk Karadžić, Beograd, 1969, strana 120.

njegovoj državini.²⁷ A građanska sloboda je za Rousseaua »pokoravanje zakonu koji smo sebi propisali«.²⁸

Prema tome Rousseauova vizija društva izdiže se iznad privatnog ukusa i zasniva se na poznavanju čovjeka, te se zalaže za društvo koje garantira slobodu svim ljudima. Budući da se čovjek rađa kao slobodno biće dobar je oblik društva koji mu ne uzima tu slobodu. U tome i jest pravilnost normativne teorije koju Rousseau zastupa. Međutim istinitost te teorije nije bila dovoljna da bi se ona i ostvarila. Potrebne su bile i političke promjene, pa Rousseauove humanističke ideje koje su nastale u začecima kapitalističkog društva dolaze do svoje realizacije tek nakon rušenja tog društva i uspostavljanja socijalizma samoupravnog tipa.

Rousseau je također znao da su zakoni korisni za one koji nešto imaju, a štetni za one koji nemaju ništa,²⁹ pa njegove ideje u kapitalističkom poretku nisu mogle biti realizirane, ali su zato vješto korištene u propagandi kao da su u građanskom društvu doživjele punu realizaciju samo kroz sudjelovanje na izborima. Da bi na mjesto »starog buržoaskog društva s njegovim klasama i klasnim suprotnostima«³⁰ došlo do novog društva »u kome je slobodni razvoj svakog pojedinca uvjet slobodnog razvitka za sve«³¹ potrebno je da proletarijat »ukine stare odnose proizvodnje, on će s tim odnosima proizvodnje ukinuti i uvjete opstanka klasne suprotnosti, klasa uopće, a time i svoju vlastitu klasnu vladavinu«.³²

Tek nestankom klasne vladavine moguć je razvoj samoupravljanja, dakle ljudskog udruživanja u kojemu oni koji se udružuju ne gube svoju slobodu. Prema tome u traženju putova i načina kojima bismo trebali provjeriti neku normativnu teoriju ne treba ići traženjem opće ljudskih vrijednosti, već traženjem oblika ljudskog društvenog i političkog organiziranja koji omogućuju da ljudi sami slobodno odrede što je za njih vrijednost. To jedino samoupravljanje omogućuje, pa je stoga ono istinski oblik političkog organiziranja čovjeka.

Ispravnost normativne teorije, dakle, jest u slobodnom opredjeljenju ljudi za ciljeve koje su izabrali. Budući da ljudi žive u grupama pod različitim okolnostima slobodnim izborom ciljeva, različite grupe mogu izabrati različite ciljeve. Prema tome, i različiti ciljevi su ispravni, ako su slobodno izabrani. Mnogima je to još neshvatljivo, jer očekuju da je ispravnost normativne teorije u identičnosti ciljeva, a ne u slobodnom odlučivanju. Ti kao da zaboravljaju da čovjekovo ponašanje u društvu nije regulirano instinktom koji obavezno dovodi do identičnih reakcija, već procesom socijalizacije koji nije u svim grupama jedinstven. Budući da »mnogi oblici ponašanja za koje smatramo da su zasnovani duboko u ljudskoj prirodi stvarno predstavljaju izraz naše kulture«³³ to dovodi do miješanja biološke i društvene razine prilagodbe.

Kultura, međutim, predstavlja društvenu, a ne biološku razinu prilagodbe tako da »nalazimo brojne vrlo srodne rase na najraznovrsnijim nivoima

²⁷ Ruso isto, knjiga ista strana 122.

²⁸ Isto strana ista.

²⁹ Isto strana 123.

³⁰ K. Marx — F. Engels: Manifest komunističke partije, Izabrana djela, Kultura, 1949, strana 33.

³¹ Isto strana ista.

³² Isto strana ista.

³³ Franc Boas: O biološkim i kulturnim činionicima, u knjizi: Teorije o društvu, strana 977.

kulturnog razvitka.³⁴ Društvena prilagodba, već smo rekli, važi samo za grupu u kojoj je nastala, tako pravila ponašanja koja su nastala u jednoj grupi mogu biti potpuno neprihvatljiva u drugoj grupi, pa ih i nije moguće vrednovati izvan grupe u kojoj su nastala. Prilagodbene reakcije u jednoj grupi mogu biti korisne i u nekoj drugoj grupi, ali to ništa ne govori o većoj vrijednosti takvih reakcija. To eventualno može nešto kazivati o stanovitoj sličnosti među grupama.

Međutim, ljudi su skloni ponašanje u jednoj kulturi ocjenjivati s općeljudskog stajališta i to obično čine tako da vlastitu kulturu proglašaju općom.³⁵ Tako drugu kulturu ocjenjuju boljom što je sličnija njihovoj. Na taj način u traženju zajedničkog svim ljudima išlo se krivim putem, jer svima zajedničko jest sloboda izbora, a ne isti izbor. Zato samoupravljanje jest istinski oblik ljudskog organiziranja. Isto tako i naši stavovi u vanjskoj politici, — kao što su pravo naroda za samoodređenje, priznavanje specifičnih putova u socijalizam, politika nesvrstavanja — zasnovani su na istom stajalištu i krun su prilog sređivanju odnosa među narodima.

VII

Ako je politika zasnovana na slobodi odlučivanja svih, postavlja se pitanje odnosa između znanosti i politike.³⁶ Znamo da znanost može dati podatke o tome što će se dogoditi, pod kojim uvjetima, ona može utvrditi granice u kojima će uvjeti u određenom trenutku varirati. Ona, dakle može prognozirati određena društvena stanja, njihove uvjete i »cijenu«, pa tako može poslužiti kao osnova u političkom odlučivanju. Prema tome, na znanosti zasnovana politika nije ona politika u kojoj znanost donosi odluke, jer i znanstvena prognoza koliko god bila točna ne mora biti i poželjna. Točna znanstvena prognoza ne mora biti i nužna, pa ako se razlikuje od ciljeva koje smo postavili možemo djelujući usmjeravati društveni tok u pravcu koji želimo. Prema tome, postoji razlika između znanstvene prognoze i normativne teorije, jer znanstvena prognoza za razliku od normativne teorije može biti i nepoželjna.

Znanost može čak utvrditi što će ljudi željeti u određeno vrijeme,³⁷ ali znanstveni rezultati o ljudskim željama su jedno, a ljudske želje su drugo. Budući da odlučivanje nije područje znanosti već politike, znanstveni rad završava objavljivanjem. Prema tome, etičko pitanje u znanosti ne postoji, ono se javlja u primjeni znanstvenih rezultata, u politici. U društvu koje je zasnovano na slobodi odlučivanja svih, znanost se ne može koristiti kao sredstvo vladanja jednih nad drugima, već kao sredstvo svih članova društva za vladanje nad prirodom i njenim silama. U takvom društvu znanost, politika i moral ne mogu biti u sukobu, pa kao što je logika moral mišljenja tako će moral biti logika akcije³⁸ — politike.

³⁴ Franc Boas isto strana 973.

³⁵ Tu tendenciju lijepo ilustrira uzrečica: »Govori srpski da te cijeli svijet razumije.«

³⁶ Odnos znanosti i politike je poseban problem, pa ga ovom prilikom ne možemo obraditi te ćemo samo naznačiti neka pitanja s tim u vezi.

³⁷ Maslowljeva teorija o hijerarhiji motiva govori i o okolnostima kad će pojedini motivi izbiti u prvi plan.

³⁸ Žan Pjaže: Moralni realizam, u knjizi: Teorije o društvu, str. 794.

MIROSLAV VUJEVIC

EMPIRICAL AND NORMATIVE
POLITICAL THEORY

SUMMARY

When the scientific researcher discovers a rule, he does not find himself faced with a dilemma as does the researcher of society. The physicist, for example, on discovering the orbit of an electron around the nucleus of some element will not worry about whether electrons should orbit in that way or not, whether that is good or bad, etc. The question of *how should it be* does not worry him, he is completely satisfied with the answer to the question *how is it*. And even if the question *how should it be* arises, let's say, how should the structure of the aluminium atom look, in giving a reply he will be helped by empirical cognition. Thus, the structure of the aluminium atom *should be* the way we have established that it is, *as it is*.

However, when a researcher of society reaches an empirical cognition, let us say he establishes the way in which self-management works, he can also ask himself, is the information he has obtained good or bad, or, should self-management work in that way or not. The researcher of society does not usually come to a stop with the results he has obtained. He tries to explain the results obtained by giving them a meaning. In explaining empirical facts it is possible to take several different paths. So, for example, it is possible to start from the aims. If the aim of self-management is the participation of all in the making of decisions then the empirical facts which speak of how just a small number of people make decisions, mean that self-management does not work, considering the aims that have been set. However, it is possible to explain empirical facts in relation to a certain theory. For instance, let us suppose that the theory emphasises the fact that self-management is a long-term path for the introduction of which it is necessary to ensure a large number of pre-conditions; in this case empirical facts which speak of a weaker participation may be explained as being relatively good.

It is also possible to explain empirical facts by means of comparison. Information taken from different periods in history may be compared (historical-comparative method), information from different social structures may also be compared and it is also possible to make a comparison of information obtained from the same society.

It is usually considered that the discovery of the causes of a certain phenomenon constitutes a true scientific explanation. However, one virtually never remains on one explanation of social phenomena. For example, if we have truly established that self-management is working badly, this represents good empirical

facts, but not the reality with which we may be satisfied. An empirical theory should be based on reality. It is a good theory if objective reality and its conceptual interpretation coincide. The evaluation of the position we have reached through empirical research is made on the basis of normative theory. The position which we have, therefore, established is the better, the more it coincides with the aims we have set. Therefore, the evaluation of positions which we have reached through empirical research is pointless before we know what the value of the research itself is.

Prevela Andriana Hewitt